

СОЛИҚ ТЕКШИРУВЛАРИ ОРҚАЛИ СОЛИҚ МАЖБУРИЯТЛАРИНИНГ БАЖАРИЛИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Очилов Адҳам Музаффарович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий
асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Аннотация. Мақолада солиқ текширувлари орқали солиқ мажбуриятлари ижросини такомиллаштириш масалалари ўрганилган ва тадқиқот якунида хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ мажбуриятлари, солиқлар, йиғимлар, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, солиққа текширувлари.

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ПУТЕМ ПРОВЕДЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ПРОВЕРОК

Очилов Адҳам Музаффарович

*Научно-исследовательский центр «Научные основы
и проблемы развития экономики Узбекистана» при
Ташкентском государственном экономическом университете.*

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы совершенствования исполнения налоговых обязательств посредством налоговых проверок и по итогам исследования сделаны выводы.

Ключевые слова: налоговые обязательства, налоги, сборы, уклонение от уплаты налогов, налоговые проверки.

ISSUES OF IMPROVING THE EXECUTION OF TAX OBLIGATIONS THROUGH TAX INSPECTIONS

Ochilov Adham Muzaffarovich

*Scientific research center "Scientific bases and problems
of development of the economy of Uzbekistan" under
the Tashkent State University of Economics.*

Abstract. The article examines the issues of improving the performance of tax obligations through tax audits and draws conclusions at the end of the research.

Key words: tax obligations, taxes, levies, tax evasion, tax audits.

Кириш.

Солиқ мажбуриятлари орқали жамғариладиган даромадлар амалдаги жамиятнинг асоси бўлиб, давлат операциялари ва давлат хизматлари учун зарур даромадларнинг тушумини таъминлайди. Афсуски, солиқ қоидаларига риоя қилишни таъминлаш доимий долзарб муаммодир. Бу борадаги самарали воситалардан бири солиқ текширувларини стратегик амалга оширишдир. Мақсадли текширувлар орқали солиқ мажбуриятларининг бажарилишини таъминлаш ва уни такомиллаштириш орқали ҳукуматлар қонунчиликка риоя қилиш маданиятини ошириши, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиши ва даромадларни йиғишни оптималлаштириши мумкин.

Солиқ текширувлари солиқ тизимининг яхлитлигини таъминлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Сўнги йилларда барча ҳукуматлар солиқ текширувларига риоя қилиш ва даромадларни йиғишни кучайтириш учун солиқ текширувларига стратегик восита сифатида тобора кўпроқ мурожаат қилмоқдалар. Солиқ текширувлари солиқ тўловчиларнинг молиявий ҳисоботларини ва солиққа оид ҳисобот маълумотларининг тўғрилигини текшириш бўйича фаолиятини тизимли амалга оширишни назарда тутаяди. Солиқ текширувлар анъанавий тарзда ижро механизмлари сифатида қаралсада, уларнинг салоҳияти жазо чоралари доирасидан ташқарига чиқади. Солиқ текширувлари стратегик жиҳатдан амалга оширилса, нафақат қонун ҳужжатларига риоя қилмайдиган субъектлардан тушган даромадларни ундирибгина қолмай, балки солиқ тизимининг яхлитлигини мустаҳкамлашга ихтиёрий риоя қилиш маданиятини ҳам оширишга хизмат қилади.

Адабиётлар шарҳи.

Бутун дунёда ҳукуматлар фуқаролари учун асосий қулайликлар ва бошқа ижтимоий хизматларни тақдим этиш учун катта давлат харажатларини амалга оширадilar. Ушбу вазифаларни бажариш учун катта маблағ талаб қилинади. Ҳукуматга даромад келтирадиган турли манбалар орасида солиқлар энг муҳим ва ишончли восита бўлиб, бошқа манбаларга қараганда кўпроқ ҳисса қўшади (Modugu, Anyaduba, 2014).

Солиқ мажбуриятлари ва пул ўтказмалари солиқ тўловчиларнинг маълум бир солиқ юрисдикциясига хос бўлган солиқ қонунлари ва қоидаларига мувофиқ аниқ, қониқарли ва тўлиқ декларацияларни топширишга тайёрлигини англатади (Ojo, 2016). Бу шунингдек, солиқ мажбуриятлари ва пул ўтказмалари солиқ тўловчиларнинг солиқ қонунлари ва қоидаларига декларацияларни топширишга мажбурланмасдан рози бўлишга тайёрлигини ва ўз вақтида етарли даражада ўтказишни англатади. Бошқача қилиб айтганда, солиқ тўғрисидаги қонун ва қоидаларга риоя қилмаслик пул ўтказмаларининг камлигини ёки тўғридан-тўғри қочишни келтириб чиқаради.

Солиқларга риоя қилишнинг пастлиги ва пул ўтказмалари ҳукуматнинг ривожланиш мақсадлари учун даромадларни ошириш имкониятларини чеклайди, чунки даромадлар қанчалик юқори бўлса, ҳукумат одамларнинг турмуш даражасини ошириш учун ривожланиш режаларини амалга ошириш эҳтимоли шунчалик юқори бўлади (Mohd ва бошқалар, 2013). Шундай қилиб, солиқ текшируви ҳукуматнинг солиқ тушумларини яратишга интилишида муҳим аҳамиятга эга. Замонавий солиқ маъмуриятчилигидаги аудит дастурининг роли солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган мажбуриятларни текшириш ва солиқ тўловчининг декларацияси ва тасдиқловчи ҳужжатлари ўртасидаги номувофиқликларни аниқлашдан ташқарида бўлиши керак. Солиқ текшируви солиқ тушумларини икки йўл билан ошириши мумкин: тўғридан-тўғри қўшимча солиқларни ҳисоблаш йўли билан ва билвосита солиқ тўловчининг солиқ қонунчилиги ва қоидаларига риоя этишини яхшилаш орқали (Ladi, Henry, 2015).

Солиқ тўловига риоя қилмаслик солиқ маъмурияти ва даромадлар тизимига хиёнат эканлигини таъкидлаган. Шу сабабли, солиқ тўловчиларнинг номувофиқлик хусусиятларини кузатиш ва аниқлаш учун солиқ маъмуриятчилигини ҳимоя қиладиган, солиқ тўловчиларнинг ишончини қўллаб-қувватлайдиган ва солиқ текшируви дастурларини қўллаш учун яхши амалга оширилган солиққа риоя қилиш стратегиясини қўллаш керак (Appah, Eze, 2013).

Солиқ текшируви кўпчилик солиқ юрисдикциясида қонун ҳужжатларига риоя қилишнинг муҳим воситаси эканлигини таъкидлади, чунки у ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда ҳукуматга кутилаётган солиқ тушумларини максимал даражада оширади (Ojo, 2016).

Адабиётларни кўриб чиқишда солиқларнинг бутун дунё бўйлаб давлат даромадларининг асосий ва ишончли манбаи сифатидаги муҳим роли таъкидланган. Солиқ текширувлари ҳукуматнинг солиқ тушумларини оширишга қаратилган саъй-ҳаракатларида муҳим восита сифатида намоён бўлади. Адабиётларда солиқ тўловларини бажармаслик солиқ маъмуриятига ва даромадлар тизимига хиёнат сифатида қабул қилиниши таъкидланади. Солиқ маъмуриятчилигини ҳимоя қилиш, солиқ тўловчиларнинг ишончини мустаҳкамлаш ва қонун ҳужжатларига риоя этмаётган солиқ тўловчиларни мониторинг қилиш ва аниқлаш бўйича самарали солиқ текшируви дастурларини амалга ошириш учун тўғри ишлаб чиқилган солиққа риоя қилиш стратегияси зарур.

Кўриб чиқиш шуни кўрсатадики, солиқ текширувлари ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда ҳукуматлар учун кутилаётган солиқ тушумларини максимал даражада ошириш потенциалига эга бўлган солиқ юрисдикцияларида мувофиқликни таъминлашнинг ҳал қилувчи воситаси сифатида кенг эътироф этилади.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Солиқ мажбуриятларининг бажарилиши барқарор иқтисодиётни сақлашнинг асосий жиҳати ҳисобланади. Солиқ текширувлари жисмоний шахслар ва корхоналарнинг солиқ қонунчилигига риоя қилишларини таъминлаш, давлат маблағларига ўзларининг адолатли улушларини қўшиш учун кучли восита бўлиб хизмат қилади.

Солиқ текширувлари солиқ органлари томонидан солиқ декларациясининг тўғрилигини текшириш, солиқ қоидаларига риоя этилишини баҳолаш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг мумкин бўлган ҳолатларини аниқлаш учун қўлланиладиган фаол тадбирдир. Ушбу текширишлар солиқ тизимининг яхлитлигини таъминлаш, солиқ тўловчиларда ишончли шакллантириш ва давлат фаолиятининг ишончли даромадларини таъминлашда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Самарали солиқ текширувлари солиқ мажбуриятлари ижросини таъминлаш, солиқ тизимининг яхлитлигини таъминлаш, иқтисодий барқарорликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бугунги кунда мақсадлилиқ, технологик ютуқлар ва шаффоф алоқа орқали солиқ органлари текширувларнинг таъсирини оптималлаштириши, ихтиёрий риоя қилишни рағбатлантириши ва риоя қилмасликнинг олдини олиши мумкин. Текширувларни доимий равишда такомиллаштириш, таълим ва ҳамкорликка содиқлик билан биргаликда барқарор ва адолатли солиқ тизимини яратиш учун муҳим аҳамиятга эга. Самарали солиқ текширувлари солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва уларга риоя қилмаслик ҳолатларининг олдини олувчи восита бўлиб хизмат қилади. Тўхтатувчи таъсири солиқ текширувларига тааллуқлидир, чунки тадбиркорлик субъектлари ва жисмоний шахслар солиқ мажбуриятларига риоя қилиш эҳтимоли кўпроқ бўлиб, улар аниқланиш эҳтимоли ва риоя қилмаслик оқибатлари юқори эканлигини билишади. Солиқ назорати орқали солиқ мажбуриятларининг бажарилишини такомиллаштириш мураккаб вазифа бўлиб, солиқ маъмуриятчилиги, қонун ҳужжатларига риоя этиш ва ижросини таъминлашнинг турли жиҳатларини қамраб олади.

Бутун дунё бўйлаб солиқ маъмуриятчилиги солиқ текширувлари орқали солиқ мажбуриятларини самарали бажариш қобилиятига таъсир кўрсатадиган бир қатор қийинчиликлар ва чекловларга дуч келишади. Бу муаммолар турли омиллар, жумладан, иқтисодий, технологик, ҳуқуқий ва ижтимоий омиллардан келиб чиқади. Қуйида солиқ маъмуриятлари дуч келадиган баъзи умумий муаммолар таҳлили келтирилган:

1. Солиқ тўлашдан бўйин товлаш ёки солиқдан қочишнинг агрессив схемалари билан шуғулланувчи солиқ тўловчилар жиддий муаммо туғдиради. Бундай ҳаракатлар солиқ солинадиган базага путур етказиши ва даромадларни камайтириши мумкин. Солиқдан қочиш ҳолатларини аниқлаш ва исботлаш мураккаб бўлиши мумкин, бу илғор техника ва халқаро ҳамкорликни талаб қилади.

2. Трансчегаравий операцияларнинг кўпайиши билан солиқ маъмуриятчилиги учун халқаро фаолиятни самарали мониторинг қилиш ва солиққа тортиш қийин бўлади. Юрисдикциялар бўйича турли хил солиқ қоидалари ва халқаро бизнес тузилмаларининг мураккаблиги риоя қилишни таъминлаш ва фойда ўзгаришининг олдини олишни қийинлаштиради.

3. Тезкор технологик тараққиёт ва рақамли иқтисодиёт рақамли транзакцияларни кузатиш ва солиққа тортишда муаммоларни келтириб чиқаради. Солиқ маъмуриятчилигида рискларни баҳолаш ва текшириш учун маълумотлар таҳлилидан самарали фойдаланиш учун зарур технологик инфратузилма ва тажриба етишмаслиги мумкин.

4. Кўпгина солиқ идоралари чекланган ресурслар, жумладан, бюджет чекловлари ва малакали кадрлар етишмаслиги билан ишлайди. Ресурсларнинг етарли эмаслиги самарали аудит стратегияларини амалга оширишга ва илғор технологияларни жорий этишга тўсқинлик қилиши мумкин.

5. Эскирган ёки етарли бўлмаган норматив-ҳуқуқий базалар солиқ маъмуриятчилигининг пайдо бўлган муаммоларини ҳал қилиш ва риоя этилишини таъминлаш қобилиятига тўсқинлик

қилиши мумкин. Солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини судда кўриб чиқиш оғир бўлиши мумкин ва жарималар самарали тўхтатувчи восита бўлиб хизмат қилмаслиги мумкин.

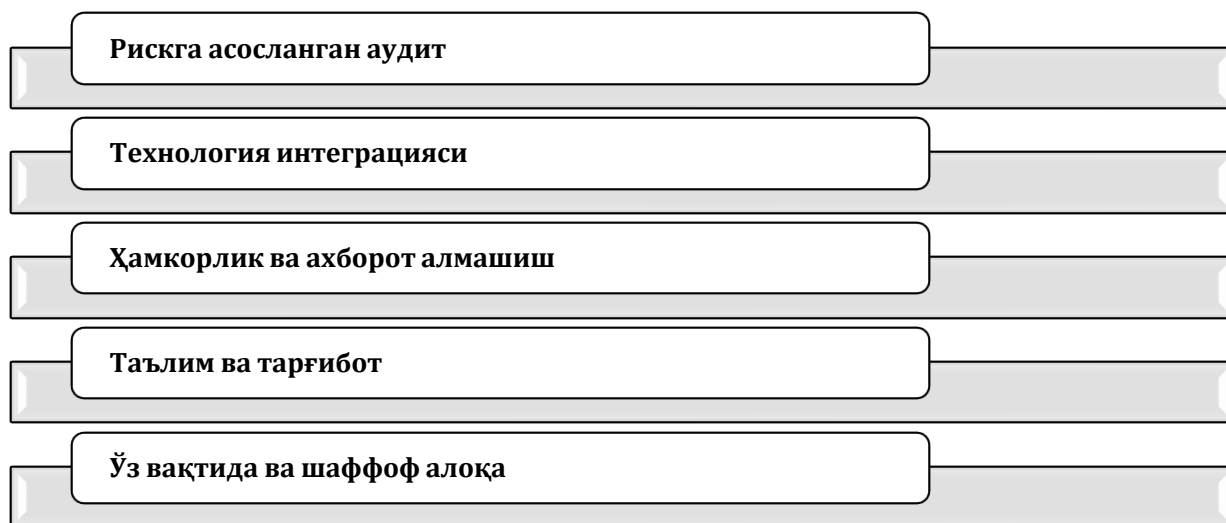
6. Солиқ тўловчилар ўртасида қатъий риоя қилиш маданиятининг йўқлиги риоя қилмаслик ҳолатларининг кўпайишига олиб келиши мумкин. Солиқ тўловчининг хатти-ҳаракатларини ўзгартириш ва мувофиқлик маданиятини ошириш вақт, таълим ва самарали мулоқот стратегияларини талаб қилади.

7. Текширувлар учун зарур маълумотларни олиш ва солиқ тўловчининг шахсий дахлсизлиги ҳуқуқларини ҳурмат қилиш ўртасидаги мувозанатни сақлаш доимий муаммо ҳисобланади. Махфийликка оид қатъий қоидалар солиқ маъмуриятчилиги кириши мумкин бўлган маълумотлар доирасини чеклаб қўйиши мумкин, бу эса солиқ текширувлари самарадорлигига тўсқинлик қилади.

8. Мураккаб ва доимий ўзгарувчан солиқ қонунлари ҳам солиқ тўловчилар, ҳам солиқ маъмуриятчилиги учун чалкашликларни келтириб чиқариши мумкин. Мураккаб солиқ қоидаларини талқин қилиш ва қўллаш мувофиқликни таъминлашда номувофиқлик ва қийинчиликларга олиб келиши мумкин.

9. Солиқ маъмуриятчилигидаги ички коррупция ва порахўрлик хавфи текширувларнинг адолатлилиги ва самарадорлигига путур етказилишига олиб келади. Ички коррупцияга қарши кураш кучли ички назорат ва солиқ маъмуриятчилигининг яхлитлигини таъминлаш чораларини талаб қилади.

Ушбу муаммоларни ҳал қилиш қонунчиликни ислоҳ қилиш, салоҳиятни ошириш, халқаро ҳамкорлик ва технологиялардан стратегик фойдаланишни ўз ичига олган комплекс ва мослашувчан ёндашувни талаб қилади. Бундан ташқари, манфаатдор томонлар билан ҳамкорлик қилиш ва доимий мониторинг ва баҳолаш ушбу чекловларни бартараф этиш ва бутун дунё бўйлаб солиқ маъмуриятчилигини умумий самарадорлигини ошириш учун жуда муҳимдир.

1-расм. Солиқ текширувини такомиллаштиришнинг асосий стратегиялари¹⁵¹

1-расмда солиқ текширувини такомиллаштиришнинг асосий стратегиялари келтирилган бўлиб, уларни моҳиятини ёритишга ҳаракат қиламиз. Хусусан, хавфга асосланган аудит ёндашувини амалга ошириш ресурсларни мос келмаслик эҳтимоли юқори бўлган соҳаларга қаратишни ўз ичига олади. Маълумотлар таҳлили ва илғор технологиялардан фойдаланган ҳолда солиқ органлари солиқ декларациясидаги камчиликларни аниқлаб, мақсадли ва самаралироқ текширувлар ўтказиш имконини беради. Ушбу фаол стратегия солиқ тўловчилар зиммасига тушадиган юкни камайтиради ва потенциал солиқ тўлашдан бўйин товлаган шахсларга максимал таъсир кўрсатади.

Илғор технологияларни қўллаш солиқ текширувларининг самарадорлигини сезиларли даражада ошириши мумкин. Машинани ўрганиш алгоритмлари, сунъий интеллект ва маълумотларни таҳлил қилиш воситалари катта ҳажмдаги маълумотларни тез ва аниқ қайта

¹⁵¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

ишлашга қодир, кўшимча текшириш учун қоидабузарликларни билдиради. Автоматлаштирилган тизимлар, шунингдек, хатолар чегарасини камайтиради, бу эса янада аниқ ва холис аудит жараёнини таъминлайди.

Турли давлат органлари ўртасидаги ҳамкорлик солиқ тўловчиларнинг молиявий фаолиятини янада тўлиқроқ кўриш имконини беради. Солиқ органлари, молия институтлари ва бошқа тегишли ташкилотлар ўртасида маълумот алмашиш келишмовчиликларни аниқлашга ва солиқдан бўйин товланинг мумкин бўлган схемаларини очишга ёрдам беради. Ушбу ҳамкорликдаги ёндашув янада мустақкам ва ўзаро боғланган мажбурий экотизимни яратади.

Солиқларга риоя қилишни кучайтириш нафақат жазо чораларини ўз ичига олади. Балки солиқ тўловчиларни ўз мажбуриятлари ва уларга риоя қилмаслик оқибатлари тўғрисида тушунтириш ишлари ихтиёрий равишда бажариш маданиятини тарбиялайди. Ташкилот дастурлари, семинарлар ва ахборот кампаниялари солиқ тўловчиларга солиқ тизимини яхшироқ тушунишга ёрдам беради, бу эса уларга ўз мажбуриятларини бажонидил бажаришга имкон беради.

Аудит натижаларини тезкор ва ошкора маълум қилиш солиқ органлари ва солиқ тўловчилар ўртасида ишончни мустақкамлаш учун жуда муҳимдир. Аудитнинг сабабларини, аудит жараёнини ва мос келмасликнинг мумкин бўлган оқибатларини аниқ тушунтириш жараёни аниқлаштириши ва ҳамкорликни рағбатлантириши мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса қилиб айтганда, стратегик солиқ текширувлари орқали солиқ мажбуриятлари ижросини такомиллаштириш адолатли ва самарали солиқ тизимини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Таваккалчиликка асосланган аудит, технологиядан фойдаланиш, ҳамкорликни ривожлантириш ва таълимга устуворлик бериш каби инновацион стратегияларни қўллаш орқали ҳукуматлар ўзларининг аудит жараёнларини оптималлаштиришлари мумкин. Мақсад нафақат қонун ҳужжатларига риоя қилмаган жисмоний шахслар ва тадбиркорлик субъектларининг даромадларини ундириш, балки солиқ тизимининг узоқ муддатда барқарорлигини таъминловчи ихтиёрий риоя этиш маданиятини тарбиялашдир.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Appah, E. and Eze, G. (2013) A Causality Analysis between Tax Audit and Tax Compliance in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 5, 107-120.

Isaev, F. I. (2021). Tax Policy of the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Management IT and Engineering*, 11(8), 1-9.

Isaev, F. (2021). Advantages of applying tax incentives in the conditions of economic crisis. *International Journal of Marketing and Technology*, 11(8), 15-25.

Ikromovich, I. F. (2022). Analysis of resource taxes based on tax analysis technique. *International Journal of Management IT and Engineering*, 12(12), 65-71.

Ladi, O.M. and Henry, I.T. (2015) Effects of Tax Audit on Revenue Generation: Federal Inland Revenue Service. *Journal of Good Governance on Sustainable Development in Africa*, 2, 67-80.

Modugu, K.P. and Anyaduba, J.O. (2014) Impact of Tax Audit on Tax Compliance in Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 5, 207-215.

Mohd, R.P., Mohamad, A. and Mohd, H.H. (2013) Taxpayers Compliance Behaviour: Economic Factors Approach. *Jurnal Pengurusan*, 38, 75-85.

Ojo, O.D. (2016) The Impact of Tax Audit on the Compliance Level of Taxpayers in Kwara State. *Unpublished Master's Thesis, University of Ilorin, Ilorin.*

Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 11(1), 394-401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42

Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий таҳлили //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.

Исаев, Ф. (2023). Солиқ юкни камайтиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 415-421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41

Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. //“Бизнес-эксперт” илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.